

Inspirationsmateriale

>Dagtilbud og skolen

Sprogvurdering af børn i treårsalderen, inden skole- start og i børnehaveklassen

2010

Indholdsfortegnelse

Om inspirationsmaterialet	2
Inspiration til sprogindsatsen rettet mod alle børn	4
Gør alle situationer til “sprogsituationer”	6
Understøttende sprogstrategier	7
Strukturerede sprogforløb	14
Inspiration til den fokuserede sprogindsats	16
Inspiration til evaluering af egen praksis	28
Om børns sprogtilegnelse	30
Det sproglige miljøets betydning	30
Børn er forskellige	30
At lære mere end et sprog	31
Tosprogede med særlige udfordringer	32
Videre læsning/Hvis du vil vide mere	34

Om inspirationsmateriale

Formålet med dette materiale er at give inspiration til arbejdet med børns sproglige udvikling, når der er blevet foretaget en sprogvurdering. Materialet henvender sig til pædagogisk personale i dagtilbud og til børnehaveklasseledere.

Materialet er udviklet som en del af "Forsøgsprojektet vedrørende afprøvning af redskaber til måling af faglig kvalitet i perioden januar–december 2010. Center for Børnesprog ved Syddansk Universitet har haft det faglige ansvar for udarbejdelsen af sprogvurderingsmaterialerne.

Materialet skal ses i sammenhæng med det øvrige materiale til sprogvurdering, som er:

- *Sprogvurdering af børn i treårsalderen, inden skolestart og i børnehaveklassen. Vejledning.* Vejledningen indeholder en beskrivelse af, hvordan man gennemfører en sprogvurdering
- *Sprogvurdering af børn i treårsalderen, inden skolestart og i børnehaveklassen. Støttmateriale.* Materialet rådgiver om, hvordan man kan anvende faglige kvalitetsoplysninger om grupper af børn, dvs. aggregerede resultater af sprogvurderingerne. Ligeledes rådgiver materialet om, hvilke processer, samarbejdsrelationer og dialoger de faglige kvalitetsoplysninger kan indgå i på dagtilbuds- og skoleniveau, samt på forvaltnings- og politisk niveau i kommunerne.

Inspirationsmaterialets to første afsnit giver inspiration til den sproglige indsats rettet mod børn med alderssvarende sproglige kompetencer, som alene har behov for generel sproglig indsats (generel indsats) og børn med behov for målrettet sproglig indsats (fokuseret indsats).

1. juli 2010 trådte nye regler om sprogvurdering af børn omkring 3 år i kraft. Med de nye regler skal alle børn uden for dagtilbud sprogvurderes. Der er imidlertid ikke krav om sprogvurdering af alle børn optaget i dagtilbud. Børn, der går i dagtilbud, skal sprogvurderes, hvis der på baggrund af sproglige, adfærdsmæssige eller andre forhold er formodning om, at børnene kan have behov for sprogstimulering. Det er således kun de børn, som formodes at have sproglige udfordringer, der skal sprogvurderes.

Dette indebærer, at indsatskategorien "generel indsats" for børn i dagtilbud hovedsageligt vil bestå af de børn, som *ikke* er blevet sprogvurderet, fordi børnene ikke vurderes at have sproglige vanskeligheder, mens børn, der sprogvurderes, vil være de børn, som man umiddelbart har vurderet, vil blive placeret i "fokuseret indsats" eller "særlig indsats". Med hensyn til børn, som placeres i indsatskategorien "særlig indsats", anbefales det, at dagtilbuddet eller skolen tager kontakt til en specialist (typisk en talepædagog eller skolens læsevejleder) med henblik på, at der foretages en egentlig talepædagogisk udredning, der vurderer, om der er tale om særligt indsatskrævende sproglige vanskeligheder. Dette inspirationsmateriale indeholder ikke specifikke anbefalinger til denne børnegruppe.

Flere af anbefalingerne til, hvordan man styrker det generelle sproglige miljø i dagtilbuddet og børnehaveklassen, som introduceres i dette inspirationsmateriale, er allerede kendte og anvendes i større eller mindre omfang af mange pædagoger og børnehaveklasseledere i dag. Den store faglige udfordring ligger derfor ikke i at tilegne sig nye strategier, men i at oparbejde en daglig systematik, der sikrer, at de velkendte strategier og metoder anvendes i dagligdagen på en måde, så de kommer *alle* børn til gode. Derfor indeholder materialets tredje afsnit en række råd til evaluering af egen praksis.

Sidste del af materialet indeholder en mere teoretisk indføring i børns sprogtilegnelse, for dem der gerne vil vide lidt mere om børns sprogtilegnelse, herunder et afsnit om tosprogede børns sprogtilegnelse.

Inspiration til sprogindsatsen rettet mod alle børn

Det er fundamentalt for et barns personlige og sociale udvikling, at barnet er i stand til at bruge sproget til at kommunikere med andre personer og dermed give udtryk for egne behov, følelser og holdninger. Ligeledes er sproget én af de vigtigste kilder til at forstå andre og lære om den verden, barnet er en del af. Sproget spiller en afgørende rolle for indlæringen i såvel børnehaven som i skolen.

Nogle børn er i den situation, at de skal tilegne sig sproglige færdigheder på mere end ét sprog. Tosprogede børn har andre sproglige kompetencer og udfordringer end et-sprogede børn. At være tosproget er ikke et problem i sig selv. Ofte tager det længere tid at tilegne sig to sprog end ét, men det er en normal og forventelig sproglig udvikling. Det afgørende er, at de tosprogede børn gør tydelige fremskridt i tilegnelsen af dansk, når de får de rette muligheder. Frem for at fokusere på, at børnene skal tilegne sig sproget lige så hurtigt som et-sprogede børn, er det vigtigt at anerkende, at barnets tosprogethed faktisk er en ressource, som kan give sproglige og kognitive fordele.

Alle børn lærer og tilegner sig i princippet sproget på samme måde, men der er forskel på børns biologiske og kognitive forudsætninger såvel som på børns almene livsbetingelser, herunder kvaliteten af det sprog, som børn hører. Disse forhold har afgørende indflydelse på børns sproglige udvikling. Der er børn i Danmark, der har sociale udfordringer, som kan have en negativ indflydelse på deres sprog. Andelen af børn, der kommer fra en lav socioøkonomisk baggrund, er større blandt tosprogede børn end blandt et-sprogede børn i Danmark. Det er derfor vigtigt at holde sig for øje, om eventuelle vanskeligheder mht. sprogtiltagelsen relaterer sig til barnets tosprogethed eller om det også skyldes de sociale udfordringer, som barnet møder.

Uanset, om barnet er et- eller tosproget, og uanset om barnet har sproglige udfordringer eller ej, er det afgørende, at de voksne kommunikerer på en understøttende, inddragende og udfordrende måde

med det enkelte barn. Dermed hjælper de voksne med at *videreudvikle* de sproglige kompetencer, som barnet har erhvervet sig. Det er relevant for såvel børn i børnehaven som for børn i skolen, at der tages udgangspunkt i de kompetencer, som børnene har i forvejen. Det er vigtigt, at de voksne ikke taler et for komplekst sprog til barnet som barnet ikke kan forstå, men det er endnu vigtigere, at barnets sproglige kompetencer ikke undervurderes. Det vil nemlig indebære, at barnet ikke får de sproglige udfordringer, som barnet har brug for til at udvikle sit sprog. Samtidig er det vigtigt, at der tales meget med børnene. Jo flere erfaringer med sproget, barnet får, jo bedre grundlag har barnet for selv at tilegne sig alle de forskellige aspekter af sproget. I afsnittet "Inspiration til den fokuserede sprogindsats" beskrives, hvordan man kan gribe "sprogarbejdet" an over for de børn, som har behov for en fokuseret indsats.

Hverdagen skal tilrettelægges, så det enkelte barn får lejlighed til at lytte til og bruge sproget ofte på en måde, der sprogligt udfordrer barnet og dermed udvikler sproget. Det er vigtigt, at I som pædagoger og børnehaveklasseledere har forventninger til og fokus på, at sproget hele tiden skal udvikle sig hos alle børn, uanset deres baggrund og forudsætninger, men det er især vigtigt at være opmærksom på i forhold til udsatte et- og tosprogede børn, som kan have særligt brug for sproglige udfordringer i dagtilbuddet og i skolen.

Voksne fagpersoner i børnehaven og skolen kan ikke alene give børnene alt det sproglige input, de har brug for. I børnehaven og især i skolen får børnene en stor del af deres sproglige input fra andre børn. At det især gælder for skolen skyldes, at der er mindre barn-voksen-kontakt end i børnehaven. Derfor er det vigtigt at sørge for, at alle børn indgår i leg med andre børn. Hvis nogle børn ikke "er med", kan man lave strukturerede lege, gerne hvor den voksne også selv indgår, så børnene kommer i gang med at lege med andre børn. Særligt for tosprogede børn, som måske kun lige er begyndt at lære dansk, er det centralt at blive inddraget i legen. Dette materiale har fokus på kommunikationen mellem voksen og barn, men du kan finde henvisninger til barn-barn-relationer i litteraturlisten.

Det er ikke kun læringsmiljøet i dagtilbuddet og skolen, men også læringsmiljøet i barnets hjem, der er vigtigt. Forældre skaber både direkte og indirekte et naturligt læringsmiljø i hjemmet via den måde, de bruger sproget på, og de aktiviteter de laver med deres børn. Kvaliteten af det sprog, som forældrene præsenterer barnet for, og måden, som forældrene bruger sproget på, har stor indflydelse på barnets sprog. Omfanget og kvaliteten af de sprogunderstøttende aktiviteter i hjemmet er således af afgørende betydning for barnets sprogudvikling.

Det er imidlertid ikke alle forældre, der er bevidste om, hvor stor en rolle, de spiller med hensyn til deres barns sproglig udvikling, og det er derfor vigtigt, at de bliver gjort opmærksom på, at de kan bidrage til barnets sproglige udvikling ved at skabe et godt sprogmiljø i hjemmet. Det er sådan, at det er de samme kommunikative strategier som forældre, pædagoger og børnehaveklasseledere kan gøre brug af for at styrke børnenes sprogtilegnelse. Det handler derfor om at være eksplicitte om, hvordan I arbejder med sproget hos jer i dagtilbuddet eller skolen, og hvordan forældrene kan understøtte dette arbejde. Det er vigtigt, at forældrene inddrages aktivt i sprogarbejdet, og forældresamtaler og forældremøder kan udnyttes til at give forældrene inspiration til, hvordan de kan skabe et rigt sprogligt læringsmiljø i hjemmet. Nedenfor kan du læse om de sprogunderstøttende strategier, der fremmer en god sprogudvikling og som I som pædagoger, børnehaveklasseledere og forældre med fordel kan gøre brug af.

Gør alle situationer til “sprogsituationer”

Der er nogle måder at bruge sproget på sammen med børn, der er mere understøttende for deres sprogudvikling end andre. Gode kommunikative strategier understøtter lagringen af sproglig viden – og viden mere generelt – i hjernen og resulterer i læring, der ”hænger” ved. Strategierne kan anvendes over for alle børn i alle hverdagssituationer af både fagpersoner og forældre.

Udviklingen af sproget er en integreret del af barnets personlige og sociale udvikling, og sprog og kommunikation indgår i næsten alle daglige aktiviteter. Det betyder også, at en næsten hvilken som helst situation i dagtilbuddet eller i børnehaveklassen kan bruges til en målrettet indsats, der understøtter børns sproglige udvikling.

Sprogunderstøttende aktiviteter skal derfor ikke kun foregå på særlige steder eller på særlige tidspunkter. Aktiviteterne skal være baseret på målrettede metoder, der er en integreret og uadskillelig del af hele den pædagogiske praksis over for børn i både dagtilbuddet, i børnehaveklassen og SFO'en.

Fordi sproget spiller så stor en rolle for hele barnets udvikling og læring, er det vigtigt at sikre, at *alle* børn inddrages i ”sprogrige” situationer i hverdagen og dermed hjælpes til at udvikle sproget. Med sprogrige situationer menes situationer, hvor der er plads og ro til dialog og samtaler med mange skift mellem den voksne og barnet eller en gruppe af børn.

Gode sprogunderstøttende samtaler kan finde sted på legepladsen, i skoven, i dukkekrogen, og over madpakken til frokost. Gode samtaler kan også finde sted i grupper og i forbindelse med undervisningen i børnehaveklassen. Her er det vigtigt at holde sig for øje, at alle børn får lejlighed til at komme til orde i løbet af en dag, da børn har brug for kommunikation med voksne for at udvikle deres sproglige kompetencer. I dagtilbuddet kan det være en fordel at inddrage børnene i mindre grupper evt. med en fast pædagog tilknyttet grupperne. Det skaber mere trygge rammer for det enkelte barns udfoldelser og kan give tilbageholdende børn mere mod på at udtrykke sig end i en større forsamling. Samtidig kan den tættere kontakt til en enkelt pædagog gøre det lettere at følge det enkelte barns sproglige udvikling.

At understøtte de sproglige kompetencer hos det enkelte barn eller hos grupper af børn bør også tænkes ind i de øvrige aktiviteter i børnehaveklassen. Fx kan de tidspunkter i løbet af dagen, hvor børnene leger, eller hvor der arbejdes i mindre grupper, udnyttes til at inddrage børn i samtaler, ikke mindst de børn som har svært ved at komme til orde, når hele klassen er samlet.

Engagementet og læringsudbyttet hos børn er størst, når der tages udgangspunkt i barnets naturlige nysgerrighed og lyst til at udforske verden. Det er derfor givtigt at udnytte de situationer, der pludselig opstår, til at finde ud af, hvad det enkelte barn er optaget af.

Sprogrige situationer

- Sprogligt understøttende aktiviteter kan inddrages i alle situationer i dagtilbuddet, børnehaveklassen og SFO'en.
- Barnets egen motivation og egne interesser skal udnyttes til at skabe sprogligt understøttende dialoger.
- Hjemmet er et vigtigt læringsmiljø for barnets sprogtiltagelse på linje med dagtilbuddet, børnehaveklassen og SFO'en. Fortæl derfor forældrene, hvordan de bedst kan understøtte deres børns sprog.

Understøttende sprogstrategier

I det følgende gennemgås nogle af de vigtigste strategier og metoder til understøttelse af sproget med konkrete eksempler fra dagligdagen i dagtilbuddet og i børnehaveklassen.

Man understøtter børns sprog som pædagog og børnehaveklasseleder ved:

- Selv at være en god sproglig rollemodel
- At anvende teknikker, der kan hjælpe med at understøtte børn sprogligt i forskellige kommunikative situationer
- Overordnet set at have opmærksomhed på at skabe et sprogmiljø, der giver *alle* børn de bedst mulige sproglige betingelser for at tilegne sig sproget.

Vær en god sproglig rollemodel

At være en god sproglig rollemodel betyder, at man er opmærksom på at anvende et rigt og nuanceret talesprog. Selvom det til en vis grad er en god idé at tillempe sproget til barnets niveau, har barnet samtidig brug for at blive præsenteret for et rigt og varieret sprog. Derved udfordres og inspireres barnet til at lære mere end det, det i forvejen kan. Hvis man forsimples sit sprog giver man ikke barnet mulighed for at udvikle sproget.

Samtidig er det afgørende for det enkelte barns sprogtiltagelse, at barnet bliver mødt med positive forventninger også med hensyn til barnets læringspotentiale. Alle børn har gode muligheder for at tilegne sig sproget, hvis de rette betingelser er til stede.

Vær en god sproglig rollemodel og brug et varieret sprog

Børn lærer kun nyt ved at høre ord, formuleringer osv., de ikke har hørt før. Det er afgørende for børns ordforrådsudvikling at bruge ord, som de ikke kender (fx centrum). Samtidig er det vigtigt at forklare og diskutere ordets betydning, gerne ved at sammenligne med lignende ord (Centrum betyder midt i. Den midterste del af en by kalder man også for centrum). Så laver børnene selv en (rigtig eller forkert) hypotese om, hvad centrum betyder. Når de har hørt ordet nogle gange, får de gradvist den rigtige forståelse af ordet.

Det er også vigtigt at variere sætningerne, så barnet hører de samme ord i forskellige sammenhænge og i forskellige former. Det gør det lettere for barnet at lære både ord og grammatiske regler: Den voksne siger fx: Der er en papegøje. Nogle papegøjer kan lære at snakke. Men papegøjerne her kan vist ikke.

Skab gode samtaler

Selvom barnet i et vist omfang kan ses som en lille videnskabsmand, der tilegner sig sproget ved egen observation og udforskning, er det først og fremmest i dialogen og samspillet med andre mennesker, at barnet udvikler sproget og omverdensforståelsen.

Ud over at danne udgangspunkt for gode sproglige læringssituationer er samtaler også med til at understøtte en positiv relation mellem barn og voksen. Dette er grundæggende for barnets sprogudvikling og for barnets udvikling i det hele taget. Samtaler understøtter en tæt og vedvarende dialog mellem børn og voksne i både dagtilbuddet, børnehaveklassen og SFO'en.

De gode sprogunderstøttende samtaler er ikke dem, hvor der *tales til* barnet for at fortælle barnet, hvad det skal eller ikke skal gøre, selvom det selvfølgelig også kan være nødvendigt. Derimod er det de samtaler, hvor der *tales med* barnet, som er særligt sprogunderstøttende og udviklende for barnet. Ved at skabe gode kommunikative situationer med plads til dialog og refleksion opnår man en optimal mulighed for at præsentere barnet for et rigt og nuanceret talesprog og for at give barnet plads til at bruge sig selv både sprogligt og personligt.

At kunne indgå i en samtale er imidlertid noget, der skal læres, og det kræver øvelse at blive god til det. Barnet skal både lære at tie stille og lytte til, hvad andre siger, og lære selv at bidrage til samtalen. Det er også vigtigt at lære at kunne fastholde en samtale om et bestemt emne i forbindelse med almindelige samtaler og i forbindelse med undervisningen. Du kan hjælpe barnet på vej med at lære at indgå i en dialog ved at sørge for, at barnet får den fornødne tid og plads.

Alle børn har brug for at deltage i gode samtaler for at udvikle deres sprog, men for nogle børn er det en større udfordring at føre en samtale end for andre. Hos nogle børn hænger det sammen med, at de mangler sprog til at kunne sætte ord på deres oplevelser, tanker og følelser. Det kan også være et tosproget barn, der ikke er nået så langt med at lære og tilegne sig det danske sprog, eller børn der ikke er vant til at indgå i dialogiske sammenhænge, atter andre børn er af natur generte og tilbagehol-

dende. Disse børn har i særlig grad brug for hjælp og tilskyndelse til aktivt at tage del i samtalen – og blive fastholdt i den.

Her er nogle strategier og teknikker, som forskningen har vist, er særligt gode til at skabe og fastholde gode kvalitetssamtaler med det enkelte barn eller grupper af børn, og som både understøtter og udfordrer det enkelte barn sprogligt.

Understøttende sprogstrategier, der hjælper med til at skabe og fastholde gode kvalitetssamtaler med det enkelte barn

- *Stil hv-spørgsmål*
- *Hjælp barnet med at sætte ord på*
- *Fortolk og udvid hvad barnet siger*
- *Udnyt de sproglige kompetencer barnet har i forvejen*
- *Ret ikke barnets fejl direkte*
- *Leg med sproget når det er muligt*

– Stil hv-spørgsmål

Når du stiller hv-spørgsmål, åbner du samtalen op. Dermed giver du plads til og signalerer, at du forventer, at barnet skal give et mere fyldigt svar i modsætning til, hvis du kun stiller spørgsmål, der kan besvares med ja/nej.

Det er tid til at spise frugt og alle sidder rundt om bordet. Anders vil ikke have grapefrugt. I stedet for at spørge: "kan du ikke lide frugten?", som Anders kun

kan svare ja eller nej til, kan du spørge: "hvorfør vil du ikke have frugten?" Anders svarer: "Den ser sur ud."

– Hjælp barnet med at sætte ord på

Alle børn har brug for og elsker at tale om egne oplevelser, tanker og følelser, men nogle børn har brug for mere hjælp til at fortælle end andre. Det kan enten være fordi de er generte, eller fordi de mangler ord.

Muhammed siger: "har sko" (mens han peger ned på nogle nye sko). Du siger: "Ja, du har nogle flotte sko på. Det ser ud til, at de er nye. Har du fået nye sko?" Muhammed siger: ja nye sko. Du fortsætter: "Hvor har du købt de nye sko?"

Ved at tale på den pågældende måde med barnet, får barnet rum til at fortælle om egne oplevelser og ved at stille spørgsmål til, fortolke og udvide det, som barnet siger, hjælper du barnet til at sætte ord på egne følelser, tanker og oplevelser.

– Fortolk og udvid det barnet siger

Ved at gentage dele af det barnet siger, anerkender du, at du har forstået barnet. Samtidig hjælper du barnet med at fastholde opmærksomheden. Ved at udvide det, barnet siger sprogligt og/eller indholdsmæssigt, præsenterer du barnet for en mere kompleks måde at udtrykke sig på.

Du spørger Oscar, hvilket dyr der er på billedet: *Oscar siger: "Det er en kat." Du kan sige: "Ja, det er en sød kat. Det er den race, der hedder en siameser. Den slags katte er sjældne."*

Ved at det samme ord bruges i forskellige sætninger lærer barnet, at ordet kan stå forskellige steder, og at ordet har forskellige former (*kat* – *katte*). Indholdsmæssigt lærer barnet også, at typen siameser er en særlig slags kat, og at siameserkatte er sjældne.

– Udnyt de sproglige kompetencer barnet har i forvejen

Man lærer bedst noget nyt, hvis man på anerkendende vis kan inddrage og trække på det, man allerede kan. Et eksempel på dette er, når barnet skal tilegne sig nye ord.

I læser en bog om en ko, og et barn spørger, hvad ordet klov betyder. Du siger: "kloven er et særligt ord for koens fødder. Hos de fleste dyr er der et særligt ord for fødder." Kan du fx huske, hvad fødderne på hunde og katte kaldes? Barnet siger: "Poter." Du svarer: "Det er rigtigt. Hunde og katte har poter, men køer har klove."

Det samme gælder i forbindelse med tosprogede børns ordforråd. Ofte kender tosprogede børn ikke samme specifikke danske ord, som etsprogede på samme alder kender. Det er en naturlig konsekvens af at barnet er tosproget og skal ikke problematiseres. På den anden side skal det tosprogede barns danske ordforråd selvfølgelig udvides, så barnet kan klare sig og trives i daginstitutionen og i livet som helhed.

Ôzlin spørger dig: "Hvad hedder sådan en?" (og peger på en kjole). Du siger: "Du kender måske ordet på tyrkisk?" Ôzlin svarer: "Elbise". Du gentager: "Elbise. Okay. På dansk hedder det kjole, så det lyder meget forskelligt."

Ved at du som voksen prøver at sige ordet på det andet sprog, får barnet anerkendelse for det, som barnet rent sprogligt kan på sit eget modersmål, samtidig med at den voksne fortæller barnet, hvad "elbise" hedder på dansk.

– Se barnets fejl som udtryk for udvikling og ret dem ikke direkte

Sprogtilegnelsen er en proces, hvor barnet i samspil med andre opstiller og afprøver hypoteser om, hvordan sprog hænger sammen. Barnet skal lære tusindvis af regler i sproget og lige så mange undtagelser til disse regler. Når barnet laver fejl, er det ofte, fordi barnet har lært reglen, men endnu ikke har lært undtagelserne og siger fx "to stoler" i stedet for "to stole", eller "hun slåede" i stedet for "hun slog". Når børn hører den rigtige form af ordet tilstrækkeligt mange gange, justerer børn selv deres indre sprogregel. Både et- og tosprogede børn laver ofte den slags fejl.

Det er forståeligt, at man vil hjælpe barnet ved at fortælle, hvad den rigtige form er. Men for det første er "to stoler" et udtryk for, at barnet faktisk er på vej til at tilegne sig reglen. For det andet er det i bedste fald virkningsløst at rette disse fejl, i værste fald skadeligt. Barnet lærer ikke alle sprogets regler ved, at voksne fortæller barnet om reglerne, men i stedet ved at barnet selv finder ud af dem. Når børn får at vide, at de laver fejl, kan det gå ud over deres frimodighed og lyst til at bruge og lære sproget naturligt. Hvis man gerne vil rette et barn, skal det gøres "skjult" ved at gentage det, barnet sagde, men med den korrekte formulering.

Barnet siger: "Vi skal have to stoler." Du siger: "Vi skal bruge to stole ja. Vi kan hente de to stole derhenne."

– Leg med sproget

Børn elsker at lege, og det kan udnyttes til at lege med sproget i mange samtaler. Leg med forskellige ord for den samme ting, er et eksempel på dette. Rim og remser er et andet. Rim retter børnenes opmærksomhed mod ordenes enkeltdele, og denne forståelse for ordenes lyde er nødvendig for at lære at læse senere. Ud over at læse rim i bøger kan man rime, når man snakker om det, man laver.

Du siger: "Vi skal have en skål til vores kål – skal vi røre med en sål?" Nogle børn vil måske lege med og sige: "Og stege det på et bål!" Bogstavrim kan bruges på samme måde: "Frederik fik fede fødselsdagsgaver for Frederik fejrede fødselsdag."

Samtaler om barnets egne eller fælles oplevelser er særligt egnede til læring, fordi barnet på forhånd er engageret og motiveret. Derfor kan sådanne samtaler udnyttes til at lære barnet nye ord og begreber og til at øge barnets omverdensforståelse.

Det understøtter barnets sproglige udvikling og generelle læring både direkte og indirekte, hvis den voksne i sådanne situationer stiller åbne spørgsmål, spørger til ting der relaterer oplevelsen til noget lignende, som barnet allerede kender til, og følger op med spørgsmål, der forbinder oplevelsen med ting, som barnet synes er spændende.

Et eksempel på en samtale om en oplevelse

Asta og en pædagog sidder sammen, og Asta har lige fortalt, at hun har været på besøg hos sine bedsteforældre, der bor på en gård.

- **Stil hv-spørgsmål**
Du spørger: "Hvornår var du nede hos dine bedsteforældre". Asta svarer: "Det var jeg i går. Jeg så at fåret fik små får".
- **Relater det, barnet fortæller, til noget barnet kender i forvejen**
Du siger: "Du har flere gange set dyr blive født nede hos din bedstefar, ikke Alma? Jeg kan huske, du engang fortalte mig om et føl, der blev født. Det var sidste sommer." Asta siger: "Ja, det var så lille og så sødt. De små får er også så søde, men det ene lille får kunne ikke få mad."
- **Følg op på de aspekter af samtalen som barnet er mest optaget af**
Du siger: "Nå, det lyder da ikke godt. Kunne lammet ikke finde fårets patter eller var den ikke helt frisk?" Asta svarer: "Nej, lammet kunne ikke finde patterne, men så hjalp min bedstefar og så fik den mad."
- **Anerkend barnets sproglige og indholdsmæssige bidrag til samtalen**
Du siger: "Jeg kan lide det lille lam, der ikke kunne finde fårets patter og din bedstefar der hjalp. Jeg er glad for du fortalte mig om det."

Brug dialogisk læsning

Bøger er et godt eksempel på en sprogrig situation, fordi de præsenterer børn for nye ord, nye situationer og nye sammenhænge. Bøger er også med til at give børn erfaring med bogstaver.

Højtlesning er i sig selv en god, social aktivitet, der er med til at øge børns ordforråd, og som på længere sigt skærper børns læselyst. Inddrages barnet aktivt i oplæsningen ved hjælp af sprogunderstøttende kommunikationsstrategier – det man kalder dialogisk læsning – er det sproglige udbytte særlig stort.

Ved at snakke om bogen både før, under og efter læsningen øger du barnets motivation, fremmer forståelsen af det, bogen handler om, bidrager til, at barnet lærer flere nye ord og begreber, og giver barnet mere viden om det emne, som bogen handler om. Hvis barnets eget bidrag og egne erfaringer anerkendes, fortolkes og udvides i samtalen om bøgernes indhold, hjælpes barnet også til at kunne

opsummere en historie og drage ræsonnementer på basis af ny viden. Udnyt også, at børn elsker at høre den samme historie flere gange, men prøv at guide barnet hen på forskellige aspekter af bogens indhold ved hjælp af de spørgsmål, du stiller.

Bøger skal ikke nødvendigvis læses op fra ende til anden. Stop op under læsningen hvis der er noget, der fanger barnets interesse, og tal med barnet om det. Ved at gøre læsning af bøger til en sjov fælles leg, hvor barnets egen nysgerrig styrer forløbet, og hvor der er plads til, at barnet kan komme til orde, er muligheden for at barnet kommer til at kunne lide bøger, større.

Før den egentlige dialogiske læsning er det en god idé at læse bogen højt uden dialog, så børnene kan leve sig ind i fortællingen og følge den røde tråd i handlingen.

Dialogisk læsning er også en god måde at få alle børn på banen på, også dem, der ikke er så hurtige til at svare. Men dette kræver styring fra den voksnes side (se henvisning til dialogisk læsning i litteraturlisten).

Et eksempel på dialogisk læsning

Jarl og en pædagog sidder sammen og skal i gang med en bog om zoologisk have. Der er et billede af elefanterne i elefantgården på forsiden.

- **Start med at tale om, hvad bogen handler om**
Du siger: Prøv at se, hvad der er uden på denne bog. Hvad tror du bogen handler om?
- **Stil hv-spørgsmål**
Du spørger: Hvad er der på billedet? Jarl svarer: Der er elefanter.
- **Følg svaret op med et relateret spørgsmål**
Du spørger: Ja det er elefanter. Ved du, hvor de her elefanter kommer fra? Barnet siger nej.
- **Hjælp barnet hvis det er nødvendigt**
Pædagogen siger: Nej det kan jeg godt forstå, men jeg ved tilfældigvis, at det er afrikanske elefanter. De er større end indiske elefanter. Barnet siger: Det er Afrika-dyr (men udtaler ikke ordet rigtigt).
- **Understøt barnet ved at fortolke og udvide det barnet siger**
Du siger: Afrika ja. Det er rigtigt. Elefanter er dyr, der kommer fra Afrika. Elefanterne bor på savannen. Barnet spørger nysgerrigt: Hvad er savannen?
- **Følg barnets interesse**
Du siger: Det er en græsslette. Det er en slags græsmark. Der er ikke så mange træer og buske. Og så er det meget varmt. Der bor mange dyr på savannen. Kender du andre savannedyr?
- **Spørg til barnets mening om bogen, når I er færdige med at læse**
Du spørger: Hvad synes du, var mest spændende ved bogen?

Strukturerede sprogforløb

Det er afgørende at anvende de sproglige teknikker, som er nævnt under afsnittet "Understøttende Sprogstrategier", i forbindelse med alle kommunikative situationer i hverdagen. Brugen af teknikkerne kan suppleres med mere planlagte og strukturerede sprogforløb i dagtilbuddet/børnehaveklassen enten for hele børnegruppen, for mindre grupper af børn eller for det enkelte barn. Sprogforløbene kan ikke bare understøtte det enkelte barns sprog, men også sikre det fokus på sproglige aktiviteter, I har som pædagogisk personale i dagtilbuddet og skolen. Især børn med sproglige udfordringer kan have brug for mere strukturerede forløb.

Strukturerede sprogforløb kan tænkes aktivt ind i arbejdet med de pædagogiske læreplaner i dagtilbuddet. Herudover kan de strukturerede forløb foregå som del af den pædagogiske praksis på en række forskellige måder som fx ved at være organiseret omkring sproglige teknikker, sprogligt indhold, emner og andet.

I børnehaveklassen arbejdes der i udgangspunktet mere målrettet og mere direkte med både tale- og skriftsproglige kompetencer i undervisningen (jf. trinmålene i Fælles Mål 2009 for børnehaveklassen), end det er tilfældet i dagtilbuddene. De nedenstående forslag er eksempler, der kan indgå i arbejdet med trinmålene og de pædagogiske læreplaner i dagtilbud.

Eksempler på strukturerede forløb

- **Teknikker der understøtter sprog**

Man kan vælge i en periode i særlig grad at arbejde med at øge antallet og styrke kvaliteten af samtaler med det enkelte barn i dagtilbud og børnehaveklasse, for derigennem at understøtte børns fortælling af egne oplevelser. I en anden periode kan man arbejde med fx dialogisk læsning og de kommunikative teknikker, der er med til at understøtte børns udbytte af oplæsning (som er beskrevet i afsnittet Understøttende sprogstrategier)

- **Særlige aspekter af sproget**

Sprogvurderingsmaterialet måler på en række forskellige dimensioner af børns sproglige udvikling (fx lydlig opmærksomhed, størrelsen af ordforrådet, historiefortælling og forståelse af komplekst sprog), der alle kan være genstand for særligt fokus i en periode, fx med udgangspunkt i, hvordan børnegruppen som helhed klarer sig i sprogvurderingerne

- **Temaer og emner der øger barnets omverdensforståelse**

Det styrker barnets forudsætning for læring, at barnet har en god omverdensforståelse. Eksempler på temaer eller emner, der kan tages op er fx Hvad laver en læge? Hvorfor har vi politi? Hvor kommer maden fra? etc.

Det er en god idé at fortælle forældrene, hvilke emner, teknikker m.m., som man aktuelt arbejder med i dagtilbuddet og skolen og opfordre forældrene til at følge op derhjemme.

En måde at skabe sammenhæng mellem dagtilbuddet og børnehaveklassen på, der letter overgangen for det enkelte barn og samtidig understøtter barnets læring, kunne være at blive enige om temaer, som kan tages op i både dagtilbud og børnehaveklasser, dog tilpasset de forskellige aldersgrupper. At møde de samme temaer – behandlet på forskellig måde og tilpasset barnets forudsætninger – er en særdeles god måde at understøtte barnets læring på.

Inspiration til den fokuserede sprogindsats

Ud over at barnet placeres i en indsatsgruppe baseret på den samlede score, beskrives barnets sproglige profil i delscorerne inden for fire sproglige dimensioner: Produktivt talesprog, Receptivt talesprog, Lydlig opmærksomhed og Kommunikative kompetencer.

Den sproglige profil danner udgangspunkt for tilrettelæggelsen af den opfølgende indsats for alle børn. Dette gælder især de børn, der placeres i fokuseret og særlig indsats (sidstnævnte efter kontakt til den lokale talepædagog eller skolens læsevejledere). Den sproglige profil tegner et detaljeret billede af barnets sproglige kompetencer og kan vise, hvor barnet i særlig grad har udfordringer med sproget, og hvor der derfor skal sættes ekstra ind. Hvis et barn – uanset hvilken indsatsgruppe barnet er placeret i – scorer meget lavt inden for en af de fire sproglige dimensioner (svarende til særlig indsats for denne del), anbefaler vi, at der tages kontakt til en talepædagog eller læsevejledere, der kan hjælpe med at vurdere, hvilken indsats det pågældende barn har brug for.

I dette afsnit kan du få ideer til, hvordan du kan arbejde mere målrettet med produktivt og receptivt talesprog, med lydlig opmærksomhed og kommunikative kompetencer. De understøttende sprogstrategier kan i børnehaveklassens undervisning bidrage til arbejdet med børnehaveklassens trinmål for det obligatoriske tema ”Sprog og udtryksformer” – se undervisningsvejledningen i fælles mål for Børnehaveklassen. Det er vigtigt at bemærke, at der over for børn med særlige udfordringer skal anvendes de samme sprogunderstøttende metoder og teknikker, som er beskrevet ovenfor, som anvendes over for den øvrige børnegruppe i løbet af dagen. I afsnittet tages der på den baggrund i vid udstrækning udgangspunkt i de omtalte strategier og giver ideer til, hvordan de kan suppleres med mere målrettede aktiviteter.

Som en hjælp til at følge arbejdet med det enkelte barns sprog er der udarbejdet et handleark. Handlearket udfyldes, når sprogvurderingen har fundet sted. Heri noteres barnets samlede score og barnets score inden for de fire ovennævnte sproglige dimensioner. Handlearket udfyldes kun for de børn, der placeres i fokuseret eller særlig indsats ud fra den samlede score eller ud fra en eller flere af delscorerne. Resultaterne af barnets sprogvurdering skal indgå i elevplanen for børnehaveklassen. Handlearket kan eventuelt supplere elevplanen for børnehaveklassebørn.

I handlearket kan du notere, hvori barnets udfordring består, hvad målet er med de tiltag, der sættes i værk, hvilke metoder der tages i brug for at afhjælpe sprogproblemerne, hvem der er ansvarlig for aktiviteten, og hvornår den skal finde sted. Arket indeholder ligeledes en evalueringsdel, hvor du kan notere, hvornår effekten af sprogindsatsen skal evalueres, og hvordan dette skal foregå.

Det er en god idé at bruge handlearket målrettet til arbejdet med børn med behov for fokuseret eller særlig indsats, således at du hele tiden kan se, hvilken indsats du har planlagt, og efterfølgende evaluere på, om den har haft den ønskede effekt. Hvis effekten ikke er den ønskede, kan du notere de ændringer, du foretager i forhold til indsatsen og igen følge op på effekten. På denne måde kan handlearket blive et godt styringsredskab.

Vi starter med at se på faktorer, det er vigtigt at have øje for i arbejdet med børnenes sprog som pædagog.

Børn med behov for fokuseret indsats

Det kunne gøre tilrettelæggelsen af den sproglige indsats nemmere, hvis det var muligt at give præcise signalementer af børn, der har behov for en fokuseret eller særlig indsats. Det er dog ikke muligt at udarbejde en præcis profil af de børn, der har behov for en indsats. I forbindelse med udviklingen af sprogvurderingsmaterialet er der gennemført sprogvurderinger af 5000 børn (normeringsstudiet). Resultaterne af sprogvurderingerne peger på nogle faktorer, som det er vigtigt som pædagog at have for øje i arbejdet med børnenes sprog. I dette afsnit præsenteres nogle af disse faktorer.

Etsprogede og tosprogede

Resultaterne af børnenes sprogvurderinger viste, at flere tosprogede børn end etsprogede børn scorede lavt i sprogvurderingen. Der var 85 % af de etsprogede børn, der faldt inden for den typiske sprogudvikling (generel indsats), mens ca. 50 % af de tosprogede børn faldt i denne kategori, når resultatet fra alle tre aldersgrupper sås under ét. Det er således vigtigt at holde sig for øje, at formentlig halvdelen af de tosprogede børn skal have en generel indsats. En stor del af de tosprogede børn vil dermed formentlig have en uproblematisk tilegnelse af dansk på længere sigt.

Andelen af tosprogede børn, der faldt inden for den typiske udvikling for etsprogede børn (generel indsats), steg fra 45 % af børnene i treårsalderen til 60 % af børnene i børnehaveklassealderen. Dette skyldes, at efterhånden som de tosprogede børn bliver ældre og dermed får mere erfaring med dansk, får en stadig større andel af disse børn dansksproglige kompetencer, der ligner etsprogede børns dansksproglige kompetencer. Det er imidlertid vigtigt at have in mente, at tosprogede børns danske sprogbrug på grund af tosprogethed ikke vil kunne forventes at svare helt til et etsproget barns sprogbrug (se fx afsnit om kodeskift og transfer).

Selv om tosprogede børn, jo ældre de bliver, tilegner sig dansksproglige kompetencer, er der stadig en relativt større andel tosprogede børn i børnehaveklassen, som har behov for en fokuseret sproginnsats. At tosprogede børns dansksproglige kompetencer nærmer sig etsprogede børns over tid, må selvfølgelig ikke være en "sovepude". Fremskridtene skyldes formentlig delvis den indsats, der sættes i værk bl.a. i børnehaven – en indsats som kan blive endnu bedre.

Sekventielt og simultant tosprogede

Sammenlignet med etsprogede børn i treårsalderen, hvor 15 % modtager fokuseret eller særlig indsats, var der flere blandt både sekventielt tosprogede (ca. 70 %) og simultant tosprogede (35 %), der opnåede en score, der betød, at børnene skulle modtage en fokuseret eller særlig indsats. Dette er forventeligt, særlig for sekventielt tosprogede, da mange af børnene kun har lært dansk i måske et eller to år. Men også blandt simultant tosprogede var der flere, der scorede lavt end blandt etsprogede, hvilket formentlig er fordi, de skal tilegne sig to sprog.

Den sproglige udvikling fra 3 år til børnehaveklassen ser imidlertid ud til at gå forskelligt for sekventielt og simultant tosprogede børn. I børnehaveklassen var der næsten lige mange etsprogede børn (18 %) og simultant tosprogede børn (16 %), som scorede lavt og derfor skulle modtage en fokuseret eller særlig indsats. Sekventielt tosprogede børn havde imidlertid også i børnehaveklassen en større risiko for at score lavt i

sprogvurderingen sammenlignet med etsprogede børn. I børnehaveklassen opnåede 50 % af sekventielt tosprogede børn en score, der betød, at de skulle modtage en fokuseret eller særlig indsats.

Ser man på barnets oprindelse, ser der ud til at være forskel mellem børn af vestlig og ikke-vestlig oprindelse. Sekventielt tosprogede børn med en vestlig oprindelse opnåede resultater, der lignede de simultant tosprogede børns resultater. Dette tyder på, at simultant tosprogede børn og sekventielt tosprogede børn med vestlig oprindelse både som treårige og i førskolealderen har lidt større risiko for at score lavt i sprogvurderingen sammenlignet med etsprogede børn. I børnehaveklassen har disse børn dog næsten samme risiko for at score lavt i sprogvurderingen, som etsprogede børn har.

Børn, der har en ikke-vestlig oprindelse, så derimod ikke ud til at følge simultant tosprogede børns sprogudvikling. Der er dermed større sandsynlighed for, at et tosproget barn med ikke-vestlig oprindelse har brug for støtte (fokuseret eller særlig indsats) sammenlignet med et simultant tosproget barn eller et tosproget barn af vestlig oprindelse. Der er således god grund til, at du som pædagog har ekstra opmærksomhed på netop disse børn.

Faktorer der påvirker barnets sprogtilegnelse

Der er en række baggrundsfaktorer, der ser ud til at have betydning for barnets sproglige udvikling. Forhold vedrørende barnets helbred og trivsel viste ikke nogen særlig sammenhæng med barnets resultat i sprogvurderingen. Derimod havde bøger og læsning i hjemmet betydning. Jo flere bøger forældrene havde, jo oftere barnet fik læst højt af en bog, og jo oftere barnet selv bad om at få læst højt af en bog, jo større sandsynlighed var der for, at barnet scorede højt i sprogvurderingen. Der var også en svag sammenhæng mellem barnets resultat i sprogvurderingen og forældrenes evne til at stave.

For tosprogede børn var der flere interessante faktorer, som havde en positiv indflydelse på barnets score i sprogvurderingen. Børn, der kom fra et hjem, hvor de har udviklet hjemmesproget så godt, at de kendte sprogets betegnelser for de forskellige farver, fik bedre resultat i den danske sprogvurdering, end børn der ikke beherskede farveangivelserne på hjemmesproget. Selv om sammenhængen ikke er stærk, viser dette, at et godt sprogligt hjemmemiljø kan være med til at støtte barnets dansksproglige udvikling.

Det ser ud til at være en fordel, hvis barnet har lært dansk i hjemmet, inden det begynder i dagtilbud. Det er forventeligt, at børn, der har lært dansk i længere tid har en fordel i de yngre år. Den faktor, der havde den stærkeste påvirkning på tosprogede børns resultat af sprogvurderingen, var, i hvilket omfang der blev talt dansk i hjemmet og uden for hjemmet i fritiden. Dette havde dog størst virkning på resultaterne af sprogvurderingen af treårige børn og førskolebørnene. For tosprogede børn i børnehaveklassen var der kun en svag sammenhæng mellem, hvor meget dansk der tales i hjemmet og resultatet af sprogvurderingen.

Indsatser der understøtter produktivt og receptivt talesprog

I dette afsnit beskrives ideer til arbejdet med henholdsvis produktivt og receptivt talesprog under ét, da det i høj grad er de samme aktiviteter, der understøtter disse dimensioner af sproget. Produktive og receptive talesprogskompetencer omfatter færdigheder som forståelse og produktion af ord, tilegnelse af bøjningsendelser og sammensætning af ord til mere komplekse ytringer. Talesprogskompetencerne omfatter også anvendelse af disse færdigheder til at kunne deltage i en samtale, at kunne fortælle personlige historier (dvs. om egne oplevelser) eller fiktive historier m.m. Der er naturligvis en klar sammenhæng mellem disse forskellige færdigheder. Både produktive og receptive sprogkompetencer er vigtige for barnets her-og-nu-læring i dagtilbuddet, og de peger samtidig frem mod barnets senere læseforståelse i skolen.

Voksnes måde at tale på har især indflydelse på, hvor hurtigt børns talesproglige kompetencer øges. Grundlæggende understøtter du som tidligere omtalt barnets talesproglige kompetencer ved at være en god sprogmodel. Både det receptive og det produktive ordforråd, men også barnets fortælleevne kan styrkes direkte ved anvendelse af de understøttende sprogstrategier, som blev gennemgået i forrige afsnit. Tilegnelsen af bøjningsendelser og mere komplekst sprog understøttes mest indirekte ved, at du til stadighed husker på, at jo mere varieret sprog, du selv anvender, jo flere læringsmuligheder skaber du for barnet.

I forbindelse med anvendelsen af understøttende sprogstrategier i forhold til børn med dårlige receptive og produktive talesprogskompetencer er det vigtigt at tage hensyn til, at barnet muligvis ikke forstår alt, hvad du siger, og at barnet ikke har et alderssvarende sprog at udtrykke sig med. Du skal derfor være særlig opmærksom på den måde, du inddrager barnet i samtalen på, og at de krav, du stiller til barnet, er passende, så du hverken overvurderer eller undervurderer barnet.

Over for børn med forsinket talesprog er det vigtigt at du:

- Retter dine spørgsmål mod barnets interesser
- Stiller åbne spørgsmål, som barnet kan forstå og derfor svare på
- "Begrænser" spørgsmålet, hvis barnet viser tegn på ikke at have forstået, hvad du siger
- Venter og lytter og giver barnet plads til at bidrage til samtalen
- Hjælper barnet med at sætte ord på, hvis barnet ikke selv kan formulere det, barnet gerne vil sige.

Ordforrådet spiller en helt afgørende rolle for både produktive og receptive talesproglige kompetencer og er tilmed et af de områder, hvor det er nemmest at tilrettelægge en mere målrettet indsats. Børn kan have et lille ordforråd af forskellige årsager. Børn, hvis forældre ikke har nogen eller kun har en kort uddannelse, samt børn, der lærer mere end ét sprog, kan oftere have udfordringer med hensyn til ordforrådet, dvs. de forstår og/eller siger færre ord end børn med en typisk ordforrådsudvikling på samme alderstrin.

Forslag til indsats

I det følgende vil vi fokusere på strategier, som forskningen har vist kan medvirke til at øge barnets ordforråd. Strategierne er lige velegnede i dagtilbuddet og børnehaveklassen, selvom rammerne er forskellige.

Samtalestrategier der understøtter tilegnelsen af ord:

- Brug mange forskellige ord
- Brug de samme ord mange gange i forskellige sammenhænge
- Forklar nye og svære ord
- Opfordr børnene til selv at anvende nye ord
- Inddrag forældrene og få dem til at anvende de samme strategier.

– Brug mange forskellige ord

Det er vigtigt, at barnet eksponeres for nye ord i løbet af dagen. Udnyt derfor alle samtalsituationer i løbet af dagen til at lære børnene nye ord.

Over for børn med et lille ordforråd er det vigtigt, at du ud over at bruge mange forskellige ord i dagligdagen også overvejer, om der er særlige ord, du mener barnet har størst behov for at lære, og at du sikrer dig, at du faktisk får brugt disse ord. Dit kendskab til barnet kan hjælpe dig her.

Du kan enten vælge nogle specifikke ord (fx nogle udsagnsord), som du i første omgang gerne vil lære barnet, eller du kan vælge nogle forskellige typer ord (udsagnsord, navneord, forholdsord m.m.) som ofte anvendes i forbindelse med bestemte aktiviteter, fx ord relateret til spisesituationer.

Hvis I arbejder med et tema i børnehaven på et givet tidspunkt, kan du også finde bøger, der understøtter barnets tilegnelse af ord, der er relevante for dette tema og dermed øger barnets udbytte af arbejdet med temaet. Hvis det fx drejer sig om et tosproget barn, der ikke har haft lejlighed til at lære mange danske ord endnu, kan det være helt basale ord knyttet til hverdagsaktiviteter fx *mad*, *sove*, *læse* mm., som barnet skal lære.

Skriv de ord, du vælger at fokusere på ind i handlearket.

Højtlesning er en anden god måde at introducere børn til nye ord på. Her kan du fx vælge 5-10 bøger, der indeholder de ord, du vurderer, barnet i særlig grad har brug for at lære.

Bøger, der ser ud til at være særligt egnede:

- har farverige illustrationer, der understøtter forståelsen
- har en passende længde
- fortæller en fiktiv historie
- passer indholdsmæssigt til aldersgruppen.

Læs de samme bøger op for børnene tre-fire gange over en kortere periode ved hjælp af principperne for dialogisk oplæsning. Du kan vælge at læse for et barn alene eller for en lille gruppe af børn. Gruppen skal ikke være større, end at der er plads til, at alle børn kan bidrage til oplæsningen, og til at du kan følge med i det enkelte barns reaktioner.

Du kan også anvende forskellige spil eller andre aktiviteter, der inddrager barnet aktivt og giver anledning til samtale.

– Brug de samme ord mange gange i forskellige kontekster

Barnets viden om ord udvikler sig gradvis fra ingen viden om et ord eller spirende viden (*Jeg har hørt om det, men jeg ved ikke, hvad det betyder*) over delvis viden (*Jeg genkender det... har det noget at gøre med ___?*) til fuld viden (*Jeg kender det*). Det er derfor vigtigt, at barnet hører det samme ord mange gange.

Jo flere gange barnet hører et ord, jo større er sandsynligheden for, at barnet lærer det nye ord. Undersøgelser viser, at har barnet et meget lille ordforråd, så skal barnet høre ordet flere gange, før barnet lærer ordet, end hvis barnet har et ordforråd, der er typisk for alderen.

Børn lærer bedst nye ord, hvis de hører det samme ord i forskellige typer af sætninger og i forskellige situationer. Herved får barnet indirekte en masse information om, hvad ordet betyder. Fx: *Kan du se William, han ser udmattet ud. Jeg tror, der er mange udmattede børn her i børnehaven oven på den lange tur, vi gik.*

– Forklar nye/svære ord

Uanset sammenhængen, om det er i forbindelse med samtaler eller højtlesning, så viser forskningen, at hvis man forklarer ukendte og/eller svære ord, så flerdobles barnets tilegnelse af nye ord. Nogle undersøgelser peger på, at børns udbytte mht. tilegnelse af nye ord tredobles ved brug af ordforklaringer.

Følgende måder at forklare nye ord til børn på har vist sig særligt velegnede.

Forklar nye/svære ord ved at:

- bruge et andet ord med tilsvarende betydning (sig fx: *Udmattet* betyder, at man er meget *træt* eller *svag*)
- bruge gestik eller lyde til at illustrere, hvad ordet betyder (illustrer fx *udmattet* ved at læne dig bagover og slå ud med armene og se meget *træt* ud)
- bruge ordet i en anden type sætning/sammenhæng (sig fx: *I ferien var jeg også meget udmattet efter at have svømmet langt*)
- pege på illustrationer, der svarer til det pågældende ord (hvis det er i forbindelse med oplæsning).

Børn har gavn af at få ord forklaret, også selvom de har et lille ordforråd. Dette gælder også for tosprogede børn.

– Opfordr børnene til selv at anvende nye ord

Barnets engagement, når barnet møder nye ord, ser også ud til at have indflydelse på tilegnelsen. Hvis et barn både hører et nyt ord i forskellige sproglige sammenhænge og selv bruger ordet aktivt, understøttes forbindelsen mellem ordets betydning og ordets form (de lyde ordet består af), og denne forbindelse er vigtig for ordtilegnelsen.

– Inddrag forældrene

Det er en god idé at få forældrene til at bruge de samme ord i hjemmet, som du fokuserer på at lære barnet i dagtilbuddet eller skolen, for jo oftere et barn hører et ord, jo større er chancen for, at barnet lærer ordet. Du kan fx give forældrene en liste med de ord, du har noteret i handlearket eller elevplanen.

Opfølgning på indsatsen

Efter en periode på 3-4 uger bør du følge op på, om barnet har lært de nye ord ved at tale med barnet om, hvad ordene betyder. Notér resultatet i handlearket eller elevplanen.

Efter en periode på 3 måneder med målrettet arbejde med ordforrådet kan du bede forældrene om at udfylde forælder rapporten igen, for at du kan vurdere, om barnet har gjort fremskridt. Notér resultatet i handlearket eller elevplanen.

Der skal sandsynligvis et langt stræk til, før barnets ordforråd for alvor styrkes og er sammenligneligt med ordforrådet hos børn i generel indsats, men du kan med fordel anvende handlearket som udgangspunkt for planlægning og opfølgning på din indsats. Forældrene kan i princippet udfylde den del af forældreskemaet, der omhandler ordforrådet flere gange.

Hvis der ikke er sket nogen forbedring efter 6 måneder, bør du kontakte talepædagogen eller skolens læsevejleder for rådgivning, hvis hun/han ikke tidligere har været inde i billedet.

Handlearket kan på samme måde bruges til at notere mål og aktiviteter mht. de øvrige talesproglige kompetencer som udover det receptive og produktive ordforråd vurderes i forbindelse med sprogvurderingen (dvs. forståelse af komplekst sprog og historiefortælling).

Indsatser der understøtter den lydlige opmærksomhed

Lydlig opmærksomhed handler om barnets opmærksomhed på og evne til at bearbejde lydlige størrelser på forskellige niveauer (ord, stavelser og enkeltlyde). I sprogvurderingsmaterialet vurderes lydlig opmærksomhed vha. testene *Udtale af sproglyde* (kun 3-årige), *Skelnen af sproglyde* og *Rim* (kun inden skolestart og i børnehaveklassen). Begrebet bruges også lidt mere bredt, idet både *Bogstavkendskab* og *Hurtig navngivning* falder ind under den sproglige dimension *Lydlig opmærksomhed* i forbindelse med beskrivelse af barnets sproglige profil. Dette skyldes, at alle disse sproglige aspekter peger frem mod senere afkodningsfærdigheder.

De forskellige aspekter af lydlig opmærksomhed tilegnes i en bestemt rækkefølge, som også afspejles i den måde, sprogvurderingsmaterialet er bygget op på. Nedenfor ses fire overordnede trin i processen fra lettest til sværest. Du kan bruge de tre første som udgangspunkt for planlægning af sprogsindsatsen i dagtilbuddet, mens den fjerde kun er velegnet til brug i børnehaveklassen.

Fire overordnede trin i udviklingen af lydlig opmærksomhed

- **At skelne lyde og ord fra hinanden** ~ *Skelnen af sproglyde* (3-årige)
- **At rime** ~ *Rim* (inden skolestart og i børnehaveklassen)
- **At opdele og sammensætte ord og stavelser** ~ *Skelnen af sproglyde* (inden skolestart og i børnehaveklassen)
- **At opdele og sammensætte enkeltlyde** (dette kan kun de færreste børnehaveklassebørn i Danmark, og derfor indgår der ikke en vurdering af dette i sprogvurderingsmaterialet).

Vi giver her inspiration til arbejdet med lydlig opmærksomhed i forbindelse med de tre første trin. Forskningen har vist, at aktiviteterne understøtter børns lydlige opmærksomhed uanset alder, især hvis de gennemføres med ét barn alene eller med små grupper af børn, og hvis børnene får direkte feedback på, om de har svaret rigtigt eller forkert. Det er selvfølgelig vigtigt, at aktiviteterne er tilpasset børnenes alder.

I børnehaveklassen vil man som udgangspunkt arbejde mere fokuseret med lydlig opmærksomhed som en del af undervisningen. Meningen med de følgende forslag er ikke, at dagtilbuddet nu også skal tilrettelægge undervisning på samme måde som i børnehaveklassen, men aktiviteterne kan styrke den lydlige opmærksomhed hos de børn i dagtilbuddet, der har særlige udfordringer mht. netop disse sproglige aspekter. Derved rustes børnene bedre i forhold til den mere systematiske undervisning, der vil finde sted i børnehaveklassen.

Husk, at de målrettede aktiviteter, der understøtter den lydige opmærksomhed, ikke skal erstatte, men supplere den mere generelle sprogindsats, der finder sted i løbet af dagen ved hjælp af de strategier, der blev omtalt i forrige afsnit.

Forslag til indsats

Alle aktiviteter, hvor der leges med sproget ("skøre" rim, "bakke snagvendt", sange og sanglege, nye sange på kendte melodier m.m.), er med til at styrke barnets lydige opmærksomhed.

Følgende aktiviteter har vist sig gode til at øge børns lydige opmærksomhed. Aktiviteterne skal kun laves i kort tid ad gangen. Nogle af aktiviteterne kræver at du forbereder dig og finder noget materiale frem. Du kan evt. kontakte talepædagogen, skolens læsevejleder eller det nærmeste bibliotek med henblik på at finde egnede materialer. De fleste aktiviteter kan integreres i andre aktiviteter (højtlesning, strukturerede lege, spil mm.). Det er vigtigt, at barnet har det sjovt, mens I laver aktiviteterne, og at I bliver på det samme "niveau", indtil barnet finder aktiviteten let.

Aktiviteter der øger barnets bevidsthed om, at sætninger består af ord og enkeltlyde:

- "Klap" ord i sætninger (dvs. klap samtidig med, du siger et ord) og bed barnet gøre det samme (start med korte sætninger med enstavelsesord, og gør det efterhånden sværere).
- Brug legetøj til at repræsentere ord i sætninger, så barnet får et visuelt indtryk af, hvor mange ord en sætning består af
- Tæl ord i sætninger
- Find det første, midterste og sidste ord i sætningerne (start med sætninger med tre ord)
- Erstat nogle ord i sætningerne med andre (fx *jeg er sulten* → *jeg er træt*).

Aktiviteter der øger barnets bevidsthed mht. rim:

- Leg med genkendelse af ord, der rimer som fx Bim bam busse, jeg er en haletudse
- Leg med ord, der rimer, og ord, der ikke rimer
- Få barnet til selv at rime på ord, og hjælp evt. med at sige første lyd af det ord, der rimer (fx kender du et ord, der rimer på mand, det gør sp_____)
- Leg med billedpar af ord, der rimer, eller klip billeder ud af blade med ord, der rimer, og sig dem højt
- Læs rimebøger og bogstavbøger, og snak om ordene, og hvorfor de rimer

Aktiviteter der øger barnets bevidsthed om sammensætning og opdeling af ord i ord fx brand+mand og stavelser fx ba+nan:

- Start med ord, der kan deles i andre ord, og leg ordlege, hvor I sætter ord sammen (hvis jeg siger kød [pause] bolle, hvad hedder det så, hvis man sætter ordene sammen [kødbolle]) eller fjerner noget (kan du sige ishus uden is [hus]).
- Efterhånden kan I også lege med stavelser, så I sætter stavelser sammen til ord (hvis jeg siger pi [pause] lot, hvad hedder det så, hvis man sætter dem sammen [pilot]) eller fjerner noget (kan du sige avis uden a ... [vis]).

Du kan lege med lydlig opmærksomhed på mange andre måder og i forbindelse med mange andre aktiviteter – kun fantasien sætter grænser. Notér i handlearket eller elevplanen, hvad målet med indsatsen er, og hvilke aktiviteter du arbejder mere målrettet med.

Det forventes ikke, at børn kender bogstaverne, når de starter i børnehaveklassen, men ikke desto mindre hjælper bogstavkendskab inden skolestart barnet. Lege med bogstaver og udpegning af bogstaver i bøger, ugeblade, på skilte og lignende er med til at gøre børn bevidste om skriftsproget. Hvis barnet beder om det, så hjælp barnet med at skrive små historier til barnets egne tegninger. Så kan du efterfølgende læse op for barnet, hvad der står, mens du peger på ordene, og du kan også udpege nogle bogstaver og spørge barnet om, hvad de hedder.

Opfølgning på indsatsen

I den periode, hvor du arbejder med lydlig opmærksomhed, får du løbende et indtryk af, om barnet udvikler sig. Når du i en periode på ca. 3 måneder har arbejdet målrettet med lydlig opmærksomhed, kan du prøve at genteste barnet ved hjælp af *Skelnen af sproglyde* og *Rim* (kun inden skolestart og i børneklassen). Notér resultatet i handlearket eller elevplanen.

Der skal sandsynligvis et længere stræk til, før barnets lydige opmærksomhed for alvor styrkes og er sammenlignelig med den lydige opmærksomhed hos børn i generel indsats, men du kan med fordel anvende handlearket eller elevplanen som udgangspunkt for planlægning og opfølgning på din indsats. Du skal være opmærksom på, at du ikke kan genteste barnet mange gange med sprogvurderingsmaterialet.

Hvis der ikke er sket nogen forbedring efter 6 måneder, bør du kontakte talepædagogen eller skolens læsevejleder for rådgivning, hvis hun/han ikke tidligere har været inde i billedet.

Indsatser der understøtter de kommunikative kompetencer

Kommunikative strategier vurderer barnets kommunikative kompetencer i en række forskellige hverdagssituationer, herunder hvor meget og hvor godt barnet engagerer sig i dialog med andre, hvor meget barnet bruger sproget til at kommunikere behov med, og hvor interesseret barnet er i sproget.

Der kan være forskellige grunde til, at barnet scorer lavt i *Kommunikative strategier*. Som omtalt tidligere har børn med sproglige problemer sværere ved at kommunikere med andre børn, fordi de mangler de nødvendige sproglige færdigheder. Nogle børn har på trods af aldersvarende sproglige færdigheder alligevel svært ved at begå sig i kommunikative situationer, fordi deres sociale og kommunikative kompetencer ikke er stærke. Disse børn er måske tilbageholdende af natur, men vil gerne snakke, hvis de får tiden og pladsen til det. Begge børnegrupper vil have en tendens til at anvende mere "simple" kommunikative strategier end andre børn som fx at bruge kroppen i stedet for ord (fx at skubbe i stedet for at sige nej), og de kan også i højere grad end andre børn søge de voksne.

Hvis et barn scorer lavt i *Kommunikative strategier*, er det vigtigt, at du og de andre voksne på stuen bruger ekstra tid på at observere barnet for at få et bedre indblik i,

hvor barnet har brug for hjælp til at fungere bedre kommunikativt. Hvor kontaktsøgende er barnet? Reagerer barnet positivt, når andre tager kontakt? Det er relevant at se på dette i både dagtilbuddet og i klasseværelset.

Forslag til indsats

De generelle strategier og metoder til styrkelse af sproget, der blev gennemgået i forrige afsnit, er i høj grad egnede til at styrke børns kommunikative kompetencer i både dagtilbuddet og i børnehaveklassen. Du kan arbejde med barnets kommunikative kompetencer i alle situationer i hverdagen, men for at være sikker på at du kommer omkring dette sproglige aspekt, kan det være en fordel at vælge nogle bestemte situationer – evt. koblet med nogle bestemte aktiviteter og en fast gruppe af børn – hvor du vil arbejde særlig målrettet. Også her kan du med fordel bruge handlearket eller elevplanen og nedskrive, hvad målet med aktiviteterne er, og hvordan du vil arbejde aktivt med barnets kommunikative kompetencer.

Understøt barnet kommunikativt ved hjælp af understøttende sprogstrategier og vær særlig opmærksom på at hjælpe barnet med at:

- forstå reglerne for samtale, dvs. reglerne for turtagning, hvor barnet selv taler, men også lytter og giver plads til, at andre kan komme til orde
- fastholde en samtale omkring et emne
- tage initiativ til samtaler med andre
- deltage i sociale fællesskaber (fx lege) ved, at du aktivt understøtter barnet, så barnet får flere muligheder for at blive bedre til at kommunikere med andre børn
- indlede en samtale ved, at du selv er opsøgende i forhold til barnet og tilbyder barnet mange muligheder for samtaler.

Hvilke aktiviteter der er mest velegnede handler også om, hvad barnet i særlig grad har brug for. Har barnet brug for hjælp til at lære samtalens regler og til at fastholde en samtale om et emne, så giv barnet den fornødne plads og opmærksomhed, og anvend de teknikker, der hjælper med at skabe og fastholde gode kvalitetssamtaler med det enkelte barn. Det kan ske ved at stille åbne spørgsmål, fortolke og udvide, hvad barnet siger, og ved at udnytte barnets egne interesser. Hvis barnet ikke er mere end 3 år eller har dårlige samtalekompetencer, kan det være en god idé at lege med barnet, mens du fokuserer på at skabe en god samtale omkring det, I leger med. Når I leger sammen, er I optaget af det samme, og det lægger mindre pres på barnet, fordi barnet så ikke behøver at forklare eller beskrive, hvad barnet refererer til.

Det kan også være, at barnet har brug for hjælp til at komme i situationer, der understøtter gode samtaler med andre børn. Hvis barnet har svært ved at gøre sig selv forståelig og evt. også er bange for at blive misforstået, kan det medføre, at barnet er utilbøjeligt til at deltage i lege og oftere bliver afvist af de andre børn. Her kan du hjælpe ved at være opmærksom på at få barnet inddraget i lege og aktiviteter og ved aktivt at igangsætte strukturerede lege og aktiviteter, hvor barnet kan deltage, og hvor du kan hjælpe med til at understøtte barnet kommunikativt.

Du skal også som voksen se på din egen rolle i forhold til barnet. Henvender du dig tilstrækkeligt ofte til barnet? Ikke sjældent er det sådan, at de mest sociale og kommunikativt stærke børn også er dem, der får mest kontakt, fordi de ofte selv henvender sig direkte til dig og derfor helt naturligt får meget opmærksomhed. Det er også ofte disse børn, som vi som voksne nyder mest at tale med, fordi børnene selv nyder samtalen. Børn, der har sproglige udfordringer eller er mindre kommunikative af natur, henvender sig ikke selv – eller henvender sig måske på en negativ måde – og de nyder måske heller ikke samtalen så meget, fordi de har svært ved at føre en samtale. Helt af sig selv vil du ende med at have færre samtaler med de børn, der har sproglige udfordringer, men som vi tidligere har understreget, har de lige så meget, om ikke mere, brug for samtaler.

Opfølgning på indsatsen

Efter en periode på 3 måneder med målrettet arbejde med kommunikative strategier kan du udfylde delen om *Kommunikative strategier* igen for at vurdere, om barnet har gjort fremskridt. Notér resultatet i handlearket. Der skal sandsynligvis et længere stræk til, før barnets kommunikative kompetencer for alvor styrkes og er sammenlignelige med de kommunikative kompetencer hos børn i generel indsats, men du kan med fordel anvende handlearket eller elevplanen som udgangspunkt for planlægning og opfølgning på din indsats. Du kan udfylde delen om kommunikative strategier lige så mange gange, som det skal være.

Hvis der ikke er sket nogen forbedring efter 6 måneder, bør du kontakte talepædagogen, skolens læsevejleder for rådgivning, hvis hun/han ikke tidligere har været inde i billedet.

Inspiration til evaluering af egen praksis

Som tidligere omtalt kender mange uden tvivl i forvejen en del af de teknikker og metoder, som er introduceret her, og bruger dem allerede i den pædagogiske praksis. For andre er de i vid udtrækning nye. Uanset hvad er det nødvendigt at følge op på dagtilbuddets eller skolens sprogindsats med jævne mellemrum og stille sig selv spørgsmålet: *Gør vi også det, vi har sat os for at gøre, og gør vi det i forhold til alle børn?*

Når hverdagen presser sig på, og der er travlhed i institutionen eller på skolen, kan det være svært at have overblik over, om man faktisk får gjort brug af de metoder og teknikker til styrkelse af børnenes sproglige udvikling, man har besluttet sig for. En løbende opfølgning på egen praksis er derfor en god idé. I det konkrete tilfælde med et barn i fokuseret eller særlig indsats kan du følge op på indsatsen ved hjælp af handlearket eller elevplanen. I handlearket og elevplanen kan du som tidligere nævnt notere barnets udfordring, de besluttede tiltag, målet for tiltagene, hvornår disse skal finde sted og navnet på den ansvarlige pædagog eller børnehaveklasseleder.

Opfølgningen kan i hverdagen bestå i, at du en gang om ugen læser handlearket eller elevplanen igennem for de børn, du skal have særligt fokus på, så du sikrer dig, at du i løbet af dagen over for dem gør brug af de teknikker og metoder, som sprogvurderingen har vist, de vil have gavn af til afhjælpning af deres konkrete sproglige udfordringer (og som er noteret i handlearket). Det kan være i samværet med andre børn, hvor du sørger, for at det sprogligt svage barn inddrages og også kommer til orde eller i form af en mere målrettet aktivitet med barnet alene – alt efter hvilke tiltag det er besluttet at iværksætte over for barnet i handlearket eller elevplanen.

Mht. den egentlige evaluering af, om indsatsen har haft effekt, kan du ligeledes gøre brug af handlearket. Her kan du notere, hvornår evalueringen af sprogindsatsen skal finde sted, og hvordan dette skal foregå. Når det kommer til evalueringen, kan du, afhængigt af hvilke sproglige kompetencer der søges forbedret, få forældrene til at udfylde forælderreporten igen, hvis det er en vurdering af det receptive og det produktive talesprog, det drejer sig om, og selv genteste barnet ved hjælp af de dele i sprogvurderingsmaterialet, der vurderer de lydige kompetencer: Skellen af Sproglyde og Rim (kun inden skolestart og i børneklassen), hvis det er her barnet har udfordringer, eller udfylde den del, der vurderer barnets kommunikative kompetencer igen, hvis det er her, det halter. Resultatet af evalueringen noteres i handlearket eller elevplanen til senere brug.

På det generelle plan kan opfølgningen bestå i, at man i dagtilbuddet og skolen diskuterer kvaliteten af sprogindsatsen. Dette kan føre til, at forskellige erfaringer med at arbejde med børnenes sprog bliver omsat til handlinger og forbedringer – eller at man får øget opmærksomhed på det, man gør og dermed holder fast i det, der allerede fungerer godt.

Indsaml dokumentation og evaluér praksis

Ud over den daglige opfølgning og den evaluering, der foregår ved anvendelse af handlearket, kan der følges op på dagtilbuddets eller skolens sproglige indsats på forskellige måder. Det er væsentligt, at der løbende indsamles dokumentation for ind-

satsen, da dette giver det bedste udgangspunkt for at vurdere praksis. Metoder til dette kan eksempelvis være observation af kollegaers praksis, små interviews med kollegaer, video- eller lydoptagelser af kollegaer mv. Man kan også "låne hinandens øjne" ved at skifte stue og observere andres praksis. Og så kan man naturligvis analysere, om sprogvurderingerne siger noget om sprogindsatsen.

Disse observationer kan drøftes mere indgående på personalemøder, teammøder eller stuemøder med henblik på at vurdere sprogindsatsen. Det er vigtigt med en åben drøftelse, hvor alle perspektiver er velkomne, så alle har mulighed for at bidrage til ændringer og føler ejerskab til arbejdet. Det er også vigtigt, at der fokuseres på både styrker og svagheder i indsatsen – der er sikkert meget, der fungerer godt allerede, men der er sikkert også mulighed for forbedringer.

Hjælp hinanden med at nå alle børn

- I arbejdet med børnene kan det nemt ske, at man taler meget med de børn, der selv er gode til at skabe dialog, viser interesse og har et godt sprog. Derimod er der en risiko for, at man overser børn, der ikke er så gode til selv at skabe kontakt. Det er derfor vigtigt at være opmærksom på at nå alle børn i det daglige arbejde.
- Hjælp hinanden med at være hinandens øjne. Vær opmærksom på og tal om problemstillinger og muligheder i børnenes sprogudvikling i dagligdagen. Giv hinanden gode ideer til, hvordan I kan understøtte børnenes sprog.

Om børns sprogtegnelse

Det sproglige miljøets betydning

Dette afsnit giver et mere teoretisk indblik i børns sprogtegnelse. Børn er født med en række biologiske og kognitive forudsætninger for sprog. Men for at disse ressourcer kommer i spil, er det altafgørende, at barnet stimuleres, dvs. modtager de rette fysiske, sociale og sproglige stimuli. Det er nødvendigt for at børn i tryghed kan opleve verden og gøre deres egne erfaringer – både almene og sproglige. Miljøet omkring barnet – i dagtilbuddet/skolen og derhjemme – bliver dermed en afgørende brik i barnets sprogindlæring.

Der er forskel på børns biologiske og kognitive forudsætninger, og der er forskel på børns almene livsbetingelser og kvaliteten af det sproglige input, som de får. Et barn med gode biologiske forudsætninger opnår ikke nødvendigvis aldersvarende sproglige kompetencer, hvis barnet ikke vokser op i et gunstigt miljø og ikke modtager de rette sproglige stimuli.

Der kan ikke ændres på børns forskellige biologiske forudsætninger. Imidlertid er det muligt at påvirke barnets omgivende sprogmiljø, som er meget bestemmende for barnets sproglige udvikling. Som pædagog eller børnehaveklasseleder kan man skabe rammer, der gør, at alle børn indgår i sproglig interaktion, og man kan påvirke hjemmemiljøet ved at oplyse forældrene om vigtigheden af daglig stimulerende kommunikation med barnet som fx højtlesning.

Hvis et barn vokser op i et meget udsat hjemmemiljø, vil andre indsatser være igangsat, men det er stadig vigtigt at være opmærksom på, at barnet får så mange sproglige erfaringer som muligt.

Børn er forskellige

Børn er forskellige, og de møder ikke verden med de samme forudsætninger. Der er således flere faktorer, der indvirker på den sproglige udvikling, og som det er vigtigt at tage i betragtning, når et barn skal sprogvurderes.

Piger begynder gennemsnitligt at tale tidligere end drenge og er generelt foran drengene i hele sprogtegnelsesprocessen. I sprogvurderingsmaterialet er der taget højde for, at drengene er langsommere end pigerne ved, at en drengs score bliver sammenholdt med normen for drenge og ikke en generel score for drenge og piger.

Flere studier viser, at børns sociale baggrund har indflydelse på deres sproglige udvikling. Især har forældrenes uddannelsesniveau, indkomst og tilknytning til arbejdsmarkedet betydning. Børn af forældre med ingen eller kort uddannelse, lav indkomst og manglende tilknytning til arbejdsmarkedet har oftere sproglige problemer end andre børn.

På trods af disse tendenser er det dog vigtigt at betone, at selvom familiernes sociale baggrund har stor betydning for små børns sproglige udvikling, så er det ikke *alle* børn

fra resourcesvage hjem, der har sproglige problemer. Omvendt er det heller ikke alle børn af højtuddannede forældre, der slipper for sproglige problemer.

At lære mere end ét sprog

Ofte taler man om tosprogede børn som en homogen gruppe. Men tosprogede børn har ofte meget forskellig baggrund og har derfor forskellige udgangspunkter for at lære dansk. Derfor kan man ikke regne med, at der skal sættes ind med den samme indsats over for alle tosprogede.

I dagtilbudsloven og folkeskoleloven defineres tosprogede børn som følgende:

”Ved tosprogede børn forstås børn, der har et andet modersmål end dansk, og som først ved kontakt med det omgivende samfund lærer dansk.”

Definitionen indebærer, at børn, der i mødet med det omgivende samfund, i det daglige har behov for og møder to eller flere sprog, betragtes som tosprogede. Det er definitionen i dagtilbudsloven og folkeskoleloven, der skal anvendes, når det skal afklares, hvilken opfølgende indsats et barn skal modtage efter dagtilbudslovens § 11 og en eventuel henvisning til anden skole end distriktsskolen og i forlængelse heraf den nødvendige støtte i undervisning i dansk som andetsprog efter folkeskolelovens § 5 stk. 8 og § 5 stk. 7. Hvorvidt et barn er omfattet af lovens definition af tosproget, beror på en konkret vurdering af det enkelte barn, som foretages lokalt i den enkelte kommune.

Dagtilbudsloven og folkeskoleloven har fokus på børn, som har behov for sprogstimulering for at udvikle dansksproglige kompetencer, så børnene kan få det samme ud af grundskolen som jævnaldrende etsprogede danske børn.

I en rent sproglig forstand er der to typer tosprogede børn – simultant og sekventielt tosprogede børn. Tosprogede børn, der lærer to sprog fra starten (de er simultant tosprogede) er typisk børn, der har en dansk og en ikke-dansk forælder, og de lærer således to førstesprog. Børn kan også starte med at lære ét sprog – deres førstesprog – og senere begynde at lære et andetsprog (de er sekventielt tosprogede). Det er typisk børn med to ikke-danske forældre, eller hvor der tales ét sprog i hjemmet og et andet i det omgivende samfund.

De børn, der er omfattet af lovens definition af tosprogede vil formentlig primært være børn, der i en ren sproglig forstand betegnes ”sekventielt tosprogede”.

Som tosproget barn har man nogle ressourcer som etsprogede børn ikke har. Det giver nogle kognitive fordele at være tosproget, fx bliver man bedre til at sortere og behandle kompleks information. Men der er også udfordringer ved at være et tosproget barn. Hvad enten man er simultant eller sekventielt tosproget, kan der være aspekter af sproget som man lærer senere end etsprogede gør. Dette skal ikke ses som et problem. Det vigtige er ikke, hvad barnet kan – isoleret set – men om tilegnelsen af dansk skrider tilfredsstillende fremad. Man kan således ikke forvente, at de tosprogedes sprog følger samme udviklingsproces som etsprogede.

Tosprogede børns ordforråd

Ét område udgør ofte en særlig udfordring for tosprogede børn, nemlig ordforrådet. Børn (og voksne) lærer ord, når de har brug for dem. Der er mange ting, man mest

taler om i hjemmet og med familien. Et tosproget barn vil derfor naturligt nok ofte kende ordene for disse ting på det sprog, der tales i hjemmet. Ting, man typisk taler om i dagtilbud/skole og fritid, vil de derimod ofte kun have ord for på dansk. Andre ting igen har de ord for på begge sprog. Man kan sige, at deres ordforråd er fordelt på to sprog. Tosprogede har alligevel samme størrelse ordforråd som etsprogede, hvis man ser på hvor mange begreber eller "koncepter", de har ord for på det ene sprog, det andet sprog eller begge sprog. Derfor taler man om det "konceptuelle ordforråd", når man skal vurdere tosprogedes virkelige ordforrådsstørrelse.

Er fordelingen af ordforrådet på to sprog et problem? Både ja og nej. Det er vigtigt at skelne mellem ord og begreber. Selvom et tosproget barn ikke kender det danske ord, kender det sandsynligvis begrebet, og kender ordet på sit modersmål. Man skal således være opmærksom på, hvis tosprogede børn ikke kender visse danske ord som etsprogede kender, og tage højde for dette ved at forklare og gentage – ikke at undgå – disse ord.

Tosprogethed

Både et- og tosprogede børn laver, som nævnt i afsnittet "Se barnets fejl som udtryk for udvikling og ret dem ikke direkte", sproglige fejl. Disse fejl kommer oftest i forbindelse med hypotesedannelser som led i deres sproglige udvikling. I forhold til tosprogede børn skal pædagogen dog være opmærksom på, at tosprogede børn foretager hypotesedannelser på baggrund af deres samlede sprog, dvs. både på modelsmålet og andetsproget.

Bortset fra de sproglige afvigelser som også ses i løbet af etsprogedes sproglige udvikling, jf. ovenfor, kan den anderledes måde at bruge dansk på skyldes to fænomener.

Kodeskift er det fænomen, at tosprogede ofte bruger elementer fra to sprog når de taler. Dette kan være et bevidst valg hos det tosprogede barn, måske fordi det, der tales om, associeres mere med det ene sprog end det andet, måske for at give en bestemt kommunikativ effekt, fx ligesom når der ændres tonefald. Kodeskift er en kompetent kommunikativ brug af den tosproglige kompetence, som oftest kun bruges med andre tosprogede.

Transfer er utilsigtet brug af elementer fra ét sprog (fx ord, udtale eller en grammatisk struktur) når man taler et andet sprog. Det er et udtryk for, at to sprog kun kan holdes delvis adskilte. Transfer kan virke påfaldende for mennesker, der ikke selv er kompetente sprogbrugere af mere end ét sprog, men er blot et naturligt vilkår for alle tosprogede gennem hele livet. Det "stærkeste" sprog øver mest påvirkning på det andet sprog.

Tosprogede med særlige udfordringer

Tosprogede børn i Danmark har ud over forskellige sproglige udgangspunkter også meget forskelligartet kulturel og socioøkonomisk baggrund.

Det er en ressource at være tosproget. International forskning viser, at tosprogede kan klare sig mindst lige så godt i skolen som etsprogede. Der er dog en del tosprogede børn, der har det svært i skolen. Når en del tosprogede børn har det svært med dansk og har det svært i skolen, kan det bl.a. hænge sammen med, at flere tosprogede end etsprogede familier i Danmark har socioøkonomiske udfordringer, hvor foræl-

drene har en lav indkomst, ingen eller en kort uddannelse og/eller manglende tilknytning til arbejdsmarkedet. Derudover har nogle tosprogede børn flygtningebaggrund, hvilket betyder, at der er en større risiko for, at de kommer fra traumatiserede familier og kan være sekundært traumatiserede.

Dårlige socioøkonomiske forhold har negativ indflydelse på etsprogede såvel som på tosprogede. Tosprogedes vanskeligheder med dansk eller med skolen kan dermed også skyldes dårlige socioøkonomiske forhold eller flygtningerelaterede forhold. I sådanne tilfælde er det vigtigt at fokusere på hele barnets trivsel. En ensidig sprogindsats kan være ineffektiv, hvis vanskelighederne primært har rod i barnets generelle trivsel. Det er således hensigtsmæssigt i disse tilfælde både at sætte ind med en målrettet sprogstimuleringsindsats og en indsats, der kan understøtte barnets generelle trivsel.

Videre læsning/Hvis du vil vide mere

Rapporter

Danmarks Evalueringsinstitut (2010). *Sprogvurderinger på dagtilbudsområdet og børnenes resultater*. ISBN: 978-87-7958-562-1. Indhold: Rapporten belyser forskellige aspekter af arbejdet med sprogvurderinger og sprogstimulerende indsatser i kommunerne og de treårige børns resultater af sprogvurderingerne. Rapporten bygger på to selvstændige undersøgelser.

Danmarks Evalueringsinstitut (2010). *Fokus på sprog – daginstitutioners indsatser for treårige*. ISBN: 978-87-7958-576-8. Indhold: Denne rapport afdækker, hvordan arbejdet med de opfølgende sprogindsatser tilrettelægges og gennemføres i en række daginstitutioner, og hvordan indsatserne virker. Evalueringen er baseret på en analyse af sprogarbejdet i seks institutioner fordelt på to kommuner.

Pjecer

Undervisningsministeriet (2008). *På vej i skole – om at skabe sammenhæng mellem dagtilbud, skole, SFO og fritidshjem*. Silkeborg Bogtryk A/S. Indhold: Omhandler overgangen fra dagtilbud til skole og præsenterer eksempler på god overgangspraksis samt de overvejelser, der ligger bag konkrete og afprøvede samarbejdsmodeller. Der gives eksempler på, hvordan overgangen kan håndteres både på kommune- og institutionsniveau, foruden uddybende beskrivelser af flere kommunale og lokale eksempler på samarbejde om overgange. Endvidere sættes der fokus på forældres inklination til at udskyde skolestart af frygt for manglende faglige eller sociale kompetencer hos barnet samt på udsatte børns særlige sårbarhed. Publikationen kan hentes på Undervisningsministeriets hjemmeside:

<http://www.uvm.dk/Uddannelse/Folkeskolen/Om%20folkeskolen/Nyheder/Folkeskolen/Udd/Folke/2009/Nov/091130%20Paa%20vej%20i%20skole.aspx>

Undervisnings Ministeriet (2009). *Fælles mål 2009 – Børnehaveklassen*. Undervisningsministeriets håndbogsserie nr. 25, faghæfte nr. 23. Indhold: Faghæftet beskriver folkeskoleloven samt den nye bekendtgørelse nr. 260 om undervisning i børnehaveklassen. Dertil kommer en beskrivelse af de seks indholdstemaer; sprog og udtryksformer, natur og naturfaglige fænomener, det praktiske/musiske, bevægelse og motorik, sociale færdigheder samt samvær og samarbejde, hvortil der gives en række praktiske anvisninger på arbejdet med de enkelte temaers indhold i relation til de opstillede mål. Sluttelig beskrives generelle pædagogiske emner, der alle har betydning for tilrettelæggelsen af børnehaveklassens undervisning og børnenes læreprocesser. Publikationen kan hentes på Undervisningsministeriets hjemmeside:

[http://www.uvm.dk/service/Publikationer/Publikationer/Folkeskolen/2009/Faelles%20Maa%202009%20-%20Boernehaveklassen.aspx](http://www.uvm.dk/service/Publikationer/Publikationer/Folkeskolen/2009/Faelles%20maal%202009%20-%20Boernehaveklassen.aspx)

Undervisningsministeriet (2009) (Eds). *Inspiration til obligatorisk sprogvurdering i børnehaveklassen*. Indhold: Dette inspirationsmateriale om sprogvurderingen indeholder dels en kort introducerende del, som beskriver baggrunden for og formålet med sprogvurderingen, dels en metodisk del med ideer til gennemførelse og opfølgning af sprogvurderingen. Publikationen omhandler fokuspunkter ved materialets udvælgelse, forskellige faggruppers bidrag, vurdering af en eventuelt opfølgende pædagogisk indsats, samt overlevering af viden ved overgangen fra børnehave til børnehaveklasse

og til 1. klasse. Sluttelig gives to eksempler på sprogvurderinger. Publikationen kan hentes på Undervisningsministeriets hjemmeside:

<http://pub.uvm.dk/2009/sprogvurdering/?r=1>